

Név- és évszámrejtés a XVII—XVIII. században

I. Varga Imre a *Kuruc küzdelmek költészete* című versantológiájában a 35. szám alatt közöl egy verset, amelyben egy magát megnevezni nem akaró szerző az 1674-ben Pozsonyba idézett kálvinista és lutheránus prédikátorok sorsát, vallatását, bebörtönöztetését énekli meg, meglehetősen terjedelmesen. A verselmény szerzőjét máig nem ismerjük, s Varga Imre levéltári kutatások után sem tudott nyomára bukkanni, pedig neve megtalálható a versben, csak éppen „ész kell hozzá, nagy derék értelem”. A szerzőnek sikerült megmenekülnie betegsége ürügyén a kínvallatástól, a tapasztaltakat azonban a hitelesség igényével megírta, a további üldöztetéstől való félelmében azonban sem a maga nevét, sem a versszerzés helyét nem nevezte meg, hanem művében valahol elrejtette. Erről így ír az első öt versszakban:

Kérlek, ember, hagyj békét a szilenciumnak, / Ez néhány verseim, mert arról szólanak, / Miképpen folyt dolgok prédikátoroknak, / Kik minap Pozsonyban felcítáltattanak.

Ne kérdezd azt, ki az, ki írtam versekbe, / Nevem tudásáért ne nézz versejékbe, / Mi gondod rá, hol van születésem földje, / Elég, hogy Pozsonyból Istenem megmente.

Igaz dolog ugyan, bizony itt van nevem, / De hogy fellelhetnéd, alig reménylhetem, / Ész kellene hozzá, nagy derék értelem, / Jeles mesterséggel mert én azt feltettem.

Holott írtam? Azt is ha akarod tudni, / Ha elmés ember vagy s ha tudsz kereskedni, / A nevemmel együtt itt meg lehet lelteni, / De barátomnak is nem mondtam azt ki.

Azt ne gondold soha, hogy költ volna in Kércs, / Sem pedig in Vámos, avagy másféle Pércs, / Itt, amott gondolván a lelked meg ne sérts, / Hanem a dolognak valóságát így érts.

A harmadik versszak egyértelműen elárulja, hogy a szerző nevét a költeményben valahol olvasni lehet. A névrejtés alább ismertetendő néhány módszere közül azonban kizárja az *akrosztikhont*, amely ebben az időben már nagyon jól ismert módszer volt nemcsak a költő nevének, a szerzés helyének „eltitkolására”, hanem a XV. századtól kezdődően, s még a XVIII. században is különféle költői gondolatok, értelmeik, szimbólumok jelölésére is. A versszerző minden bizonnyal lutheránus prédikátor, ehhez a módozathoz nem folyamodott, hiszen nagyon könnyen ki lehetett volna deríteni nevét.¹

¹ VARGA Imre: *A kuruc küzdelmek költészete*. Bp. 1977. nr. 35. A vers címe: Pozsonyban 1674 citáltatott Evangélikus prédikátoroknak sanyarú sorsa. 1—5. versszak.

Az idézett néhány versszak adta az ötletet, hogy levéltári kutatásaim közben a név- és az évszámrejtés néhány ismert és ismeretlen XVII—XVIII. századi módszerére felhívjam a figyelmet. S nem tudom megígérni, hogy az említett vers szerzőjét, a mű írásának helyét meg tudom majd nevezni.

2. A névrejtés legismeretesebb módszere az *akrosztikhon*. A reneszánsztól kezdve azonban már nem annyira a szerzői név vagy mögöttes tartalom eltitkolására szolgált, hanem inkább a versszerző mesterség bizonygatására. Vásárhelyi András (?—1526) nevét épp a versfők őrizték meg.² Balassi Bálint nemcsak a maga, hanem nagyon gyakran a vers címettjeinek a nevét is akrosztikhonnal fejezte ki. Ezek a költői praktikák őrizték meg Bebek Judit, Morgai Kata, Chak Borbála, Krusit Ilona, Losonci Anna, Susanna, Krisztina és Sófia nevét.³ Tinódi viszont az *udvarbírákról és a kulcsárokról* írott versében a mű tréfás értelmét mondta el a versfők segítségével: SZOLGALOK BORNAK. A *sokféle részögösről* szóló énekében az 1—23. versszakokban a nevét és a versszerzés helyét, majd a 30—44. szakaszok fejeiben ismét a tréfás szándékot rögzíti: SEBESTIÉN DEAK NIIRBATORBAN ...NAGI SZOMEHSAGABA.⁴

A magyar reneszánsz százada tehát örökölte a középkori hagyományt, amely viszont továbbgyűrűzött a XVII—XVIII. században, s a magyar barokk századának végén már az iskolákban a versszerzés mesterségjegyei között a tanárok tanítják az akrosztikhont. Jól tanuló diákok, ügyesen verselő tanárok azon versengenek, hogy az egyház vagy az iskola mecénásának ki tud olyan művet ajánlani, írni, amelyben a legkülönfélébb költői praktikákkal bizonyítják verstani ismereteiket s patrónusaik iránti tiszteletüket.

Az akrosztikhonnak több fajtája alakult ki. Moesch Lukács a *Vita poetica* (Nagyszombat 1693) című művében az akrosztikhon három fajtájáról beszél: az egyik szerint a verssorban minden szó ugyanazzal a betűvel kezdődik, a másikban minden verssor ugyanazzal a betűvel fejeződik be, a harmadik variáns jelenti a mi fogalmaink szerinti akrosztikhont, erre ugyanis az a jellemző, hogy a kezdő és a záróbetűk valami nevet vagy gondolatot fejeznek ki.⁵

A magyarországi piarista házak közül az elsőt Podolinba telepítették 1642-ben, s minthogy ekkor ez a felvidéki város a Zsigmond király által elzálogosított városok egyike volt, a rendi növendékek a lengyel alapítású házban maguk is lengyelek voltak.⁶ Moesch is innen érkezett 1670-ben s még ugyanebben az esztendőben fogadalmat is tett. 1671-ben már Privigyére került aritmetikát tanítani, s ránk maradt, kézzel írt tanári jegyzetei, tankönyvei, arról tesznek tanúbizonyságot, hogy a kor egyik legjobb természettudományos képzettségű tanára volt. Ennek ellenére 1693-ban *Vita Poetica* címmel egy olyan irodalomelméleti kézikönyvet adott ki,

² *Régi Magyar Költők Tára I.* Bp. 1877.

³ *Balassi Bálint összes versei, Szép magyar Comoeidája és levelezése.* A szöveget gondozta: STOLL Béla. Az utószó és a szótár ECKHARDT Sándor munkája. Budapest 1974. Harmadik, javított kiadás. Nr. 3, 4, 5, 6, 8, 18, 20, 22, 28, 34, 35, 70.

⁴ *Cronica.* Tinódi Sebestien szöveze. Colosvarba 1554. esztendőbe. II. K 1, Q 3.

⁵ *Vita poetica per omnes aetatum gradus deducta sive Poësis tota vitalis...* in *Scenam data Per Patrem Lucam a S. Edmundo (Moesch) e Scholis Piis Sacerdotem.* (Tyrnaviae 1693.) 115—136.

⁶ BALANYI György, BIRÓ Imre, BIRÓ Vencel, TOMEK Vince: *A magyar piarista rendtartomány története.* Budapest 1943. 23—24.; SZINNYEI József: *A magyar írók élete és munkái.* IX. 88—89.

amely a legmagasabb szinten értékeli az ilyesféle költői mesterkedéseket. Érthető, hogy éppen a piaristák híven követték még egy század elteltével is a németországi születésű, de képzettségét Lengyelországban szerző Moesch verselméleti utasításait.⁷

Az akrosztikhont végtelen hosszúságúra is lehet nyújtani, tulajdonképpen csak verselőkézség kell hozzá, a versfejek szövegét a szerző bizonyára már előre megírta, s a sor szövegét csak a megfelelő kezdőbetűhöz szabta. Így tett 1738-ban egy podolini piarista növendék, egy bizonyos Bonaventura a S. Josepho, aki pater Bernardint a házfőnököt nemcsak a terjedelmes latin versével, hanem a versfőkbe írt jelzőkkel is megtisztelte így: PATER BERNARDUS A SANCTO ANTONIO RECTOR DOMUS PROBATIONIS PODOLINENSIS OLIM CRACOVIANUS VIR INSIGNIS ERUDITIONIS ET AUCTORITATIS VIRTUTIBUS ET FACINORIBUS GLORIOSIS DE TOTA RELIGIONE ET SINGULORUM RELIGIOSORUM AFFECTIBUS AESTIMATIONEM ATQUE REVERENTIAM SUI EMERITISSIMUS.⁸

Az iméntinél bravúrosabb verset készített a nagyszombati gimnázium rektora, Baki Ferenc a XVIII. század legvégén, aki a megye főispánját, Erdődi Józsefet disztichonokkal köszöntötte. A hexameterekben fölülről lefelé, a pentameterekben pedig alulról fölfelé olvasandó értelmes szöveget írt: A hexameterek versfőit így rakhatjuk össze: VIVAT EXCELLENTISSIMUS AC ILLUSTRISSIMUS DOMINUS COMES JOSEPHUS ERDEODI. A pentameterek kezdőbetűi pedig az alábbi szöveget adják: SUPREMUS COMES NITRIENSIS RECURRENTE SOLATIO-SA NOMINIS SUI PATRONI LUCE.⁹

Ugyanez a Baki Ferenc hasonló ünnepi verssel köszöntötte Ferenc császárt is 1798. október 3-án Nagyszombatból. Az előbbihez képest ez a verszet már annyival nehezebb, hogy az akrosztikhon szövege négy hexametrikus sort tesz ki. S minthogy a disztikhonos versben a hexameterek és a pentameterek száma azonos, az első két sor betűinek a száma meg kell hogy egyezzen a második két sor betűinek számával. Az akrosztikhon verse ez:

VIVAT AMOR NOSTER CAESAR FRANCISCUS ET OMNEM
 REPLEAT AUGUSTIS VICTOR VIRTUTIBUS ORBEM
 DUM CELEBRANDO SUI SOLENNIA FESTA PATRONI
 REGNA BEAT PIETASQUE IUBET CANTARE CAMOENAS

⁷ KILIÁN István: *Házikáplán, tábori lelkész, tanár, hadmérnök. Emlékezés Moesch Lukácsra.* = Vigilia 1986/8. sz. 582. 588. B. Imre: *Irodalomelméleti kézikönyvek Magyarországon a XVI—XVIII. században.* Bp. 1971. 62—78. (Irodalomtörténeti Füzetek 72.)

⁸ Elogium Admodum Reverendo P. Bernardo a S. Antonio Rectori Domus Probationis Podolinensis Discensuro pro Capitulo Generali. Universitna Knižnica v Bratislave MS 1048. 429—438. p.

⁹ *Dies Onomasticus Excellentissimi ac Illustrissimi Domini Domini Comitis Josephi Erdödy de Mongorókerék (...)* CVnCtIs INCLItIs statIbVs, aC orDInIbVs DICtae proVInCiae soLennIora rItV aggratVlantIbVs Festino carmine celebratus. (Tyrnaviae Typis Venceslai Jelinek Caesarei Regii Privilegiati Typographi 1698.) A vers végén olvasható: ObtVLIt sInCero pIoqVe affeCtV gratVLans InfIMVs CLiens, aC serVVVs FranCisCVs* Baki nobILIs HVngarVs ProVInCia NItriensi qVa GYMnasII TYrnaVlensIs DIrector. Megjegyzés: a csillag előtt és után kétszer olvasható a kronosztikhonban ugyanaz az évszám. Az Y számértéke: 5. Központi Piarista Könyvtár, Budapest. P 34. (1/12)/nr. 10.

A technikás disztichon néhány sorát érdemes idézni:

Cím: RegIS ApostoLICI qVae CLara reCVrrIt, oVansqVe
NoMIne FranCIsCI, LVX pIa Vota Cape!

Vox Divinat sonat: Date, quod dare cuilibet aequum est,
Sive Dei, seu Honos Caesaris illud erit.
Innumeros igitur Vasallos inter, Avitae
Austriadum norunt qui pia Sceptra Domus.
Vngarici pariter Regni studiosa Juventus
Nomine fert Regi vota, Patrique suo.
Annuā Francisci celebrat dum Festa Patroni,
Et sua laetitiae munere Regna beat
Talis Io! Regum quicumque flagramus amore
Omnibus est Nobis jure colenda Dies.

Az idézett részletből az akrosztikhon első szava (VIVAT) és az utolsó szó néhány betűje (OENAS) olvasható. A vers címében viszont egy közönséges kronosztikhonnal találkozunk, amelyből az 1798-as évszám olvasható ki.¹⁰

A kronosztikhon és az akrosztikhon természetesen nem speciálisan magyar jelenség. Megtalálható ez a lengyel, a bécsi s bizonyára még számtalan európai ország iskolai gyakorlatában. 1728-ban Joannes Adamus Paar tiszteletére egy ismeretlen feltehetőleg osztrák szerző nepomuki Szent János nevével, rangjával díszített akrosztikhonos verset készített. Paar János védőszentje az említett prágai szent volt. A terjedelmes, kronosztikhonos sorokkal tördelt vers betűiből az alábbi szöveg olvasható ki: IOANNES NEPOMUCENUS CANONICUS PRAGENSIS ET PRAESUL INFULATUS.

3. Ha azonban látnánk az aprónyomtatványt, meggyőződhetnénk arról, hogy a szerző, amint egyre közelebb és közelebb jut a vers befejezéséhez, verssorai, a ciklus darabjai egyre technikásabbak. Az utolsó lapok egyikén készített egy olyan verset, amelyben a versfők így olvashatók össze: MAGNVS FAMAЕ PATRONUS. Kiemelt azonban a szerző a vers közepén is bizonyos betűket így: SANCTIS ADNUMERATUS. A tizenhét soros, disztichonokban írt vers minden sora ezen kívül még kabalisztikus verssor is, amelyről alább még részletesen kívánok beszélni.¹¹ Az olyan versszerző praktikát, amely szerint a verssorok közepe táján lehet összeolvasni bizonyos kiemelt betűket, mai fogalmaink szerint *mezosztikhonnak* nevezzük. Ha viszont egy sorban minden szó ugyanazzal a betűvel kezdődik, s a verssorokban egymás alá oszlopban elhelyezett szavak első betűi értelmes szöveget adnak ki,

¹⁰ Cím: Io! RegIS ApostoLICI qVae CLara reCVrrIt, oVansqVe // NoMIne FranCIsCI LVX PIA Vota Cape! (1798.) Poetica Franciscus Baky. Majestatis Vestrae Sacratissimae Tyrnaviae 3-a 8-bris 1798. MTA Mikrofilmtár 5772 I.

¹¹ CIVItas DoMInI noVa proLe eXVLtans* In VoCe VIRTvtIs LaVDem LoqVentIs* DIVI IoannIs Nepo: CanonICI pragensIs InSIgnIs VIrI VItae et faMae patronI* eXVLtationIs hVIVs gLorIaM DeVoté Coronante* Illustrissimo Domino, Domino Joanne Adamo... a Paar... Domino ac Patrono gratiosissimo (Viennae Austriae, Typis Mariae Theresiae Voigtin Viduae, Universit. Typogr. 1729.) Piarista Központi Könyvtár, Budapest. P 33/1/10/nr. 17.

akkor egy lengyel kézirat os poétika szerint *carmen parandonicum*mal van dolgunk.¹² Moesch, mint láttuk, a mezosztikhont is akrosztikhonnak nevezi. Az ismeretlen lengyel diák Carmen parandonicumja 1689 és 1705-ös évekből így hangzik:

Ietibus	Immodicis	Ivit	Invadens	Inimicus
Obtinuisse	Omnes	Ornatus	Orgor	Optat
Arderes	Accedens	Animos	Acidosque	Animari
Nancisci	Nitidum	Nostrum	Natale	Nefandus
Nidum	Nobilitatis	Narrat	Nomina	Nostra
Enses	Ergo	Eques	Evaginas	Enumeret
Solennis	Sors	Succedere	Sublime	Secunda

Hasonló vers Langi Mihályé is, aki viszont Pázmányt csúfolta ki versével, s azt úgy készítette el, hogy az egymás alá kerülő szavak ötször kiadják a PAZMAN PETER nevet, a telesztikhon pedig így olvasható össze: GAZ NEV LATOD.

Patuarkodo	Pofas	Praedallo	Posta	Pironsa	G
All-orczas	Alakos	Akaratos	Atok	Apatsk	A
Zaballo	Zaijglo	Zabolatlan	Zauaro	Zuzmra	Z
Maszlagos	Merges	Maga hanio	Megczialo	Marua	N
Artalmas	Agyaras	Ampolnas	Allyuk	Agürn	E
Negeudes	Nötelen	Natragulias	Nyalka	Nagy orr	V
Pilatus	Potrohos	Pusztetto	Pokhalo	Poko	L
Ektelen	Elfordult	Eszuesztes	Eueth	Eh Rok	A
Tudatlan	Tragar	Tetouazo	Torma	Tarezo	T
Erdemes	Epedes	Erköleziös	Esküö	Enek	O
Ragalmazo	Rouasz	Rettentö	Remete	Rutua	D ¹³

A nyitrai piarista kollégium valamelyik tanára 1714-ben Kohári Istvánt egy hasonló mesterkedéssel felépített terjedelmes verssel köszöntötte 1714-ben. Ez a szerző viszont Carmen cephalonomasticumként emlegeti művét. A sorok szavai ugyanazzal a betűvel kezdődnek: EXCELLENTISSIMUS COMES STEPHANUS COHARI DE CSABRAGH REGNI HUNGARIAE MERITISSIMUS IUDEX CURIAE SCOLARUM PIARUM FUNDATOR GRATIOSISSIMUS VIVAT DEO ET PATRIAE.¹⁴

A hexametrikus sorok szavait a vers nyomdásza, Georgius Andreas Roden kövér és óriási betűkkel szedte, így a szövegből azonnal látszik, hogy az egymás alá írt betűket összeolvasva értelmes szöveget kaphatunk.

¹² Miscelanea de Poetica si Rhetorica sec. XVII. Manuscriptu farte necomplectu... polonicu. Anno Domini 1685. Carmen parandonicum est illud, in quo omnes dictiones ab una eademque litera incipiunt.

¹³ Közli: Aczél Géza: *Képvessék*. Bp. 1984. 15-16.

¹⁴ PaLMa aetatis qVaternae reLigionis, Caesaris, patriae, aC Literis ConseCratae, Pannoniae floresCens*, seu eXCellentissIMVs generalis beLLICVX, praeCLaris VIRTutis, aC strenVVVs Verae reLigionis propVgnator*... CoMes StephanVs Kohari haereDitariVs In Csabragh*... reCVrrente annVa sanCti Stephani proto-Martyros Die* a DeVotissIMA sibi et pia CaLLIope nitriensi Ipso nataLI Die Metrice saLVtatVs.* Tyrnaviae Typis Academicis, per Georgium Andream Roden. Központi Piarista Könyvtár, Budapest. P 34/1/nr. 9.

Hasonló az a költemény is, amely másfél évtizeddel később Pozsonyban jelent meg Illésházy József és felesége Abensperg Joanna, Terézi, Josefa házasságkötésének tiszteletére. Hexametrikus ez a vers is:

Vivite	Vernantes	Vernoque	Virore	Venusti
Inter Io	Ioviale	Iubar!jubet	Inclyta	Iuno
Ver Vobis	Vegetis	Vireat	Veniente	Vigore
IOSEPHO	Illustri	Iunctae	Ingenuaeque	IOANNAE
Terpsichore	Triplicante	Tono	Trabeata	Triumphos
Excitet	Eximios	Excelsas	Erigat	Eos ...

Ha az előbbinél sokkal rövidebb vers szókezdő betűit összeolvassuk, akkor egy sor hexametert kapunk, amely azonban kronosztikhont is tartalmaz:

VIVITE QVOS SANCTO SOCIAVIT FAEDERE NVMEN!

Tehát az akrosztikhonos sor is hexameterben van írva, s a benne található római számok az 1729-es évet adják. A címlapon az ismeretlen versfaragó négy kronosztikhont helyezett el, s ezek mindegyike jelzi, hogy a házasságkötés 1729-ben történt, s a mű is akkor keletkezett. Hogy azonban a szerző még jobban büszkélkedhessen a verscsinálásban való jártasságával, még az akrosztikhonban is elhelyezett egy kronosztikhont, ezért kapta a vers a Carmen acrosticho Chronosticum megnevezést.¹⁵ Az akrosztikhon hagyománya azonban alkalmi versekben még a XIX. századba is átnyúlik. Patasich József 1830-ban sorkezdő szavakból állított össze értelmes szöveget, s ezzel a verssel köszöntötte József nádort:

JOSEPHUS Prorex, Regium de sanguine natus
ORNAT virtutum propriarum luce corusca,
STIRPEque Caesarea, Regnique, ac Regis amore,
EXCELSAque animi vi, et claro lumine mentis
PESTINUM: multa id cura reddendo celebre
HUNGARIAE Emporium, Proceres, Civesque fovendo,
URBEMque innumeris cumulando favoribus INSTAR
STELLAE propitioe, in medio fulgentis Olympo.

A nagybetűvel szedett szavak értelmes szövegűek: JOSEPHUS ORNAT STIRPE EXCELSA PESTINUM HUNGARIAE URBEM STELLAE INSTAR.

A vers végére még egy kronosztikhonos disztichont is írt Patasich:

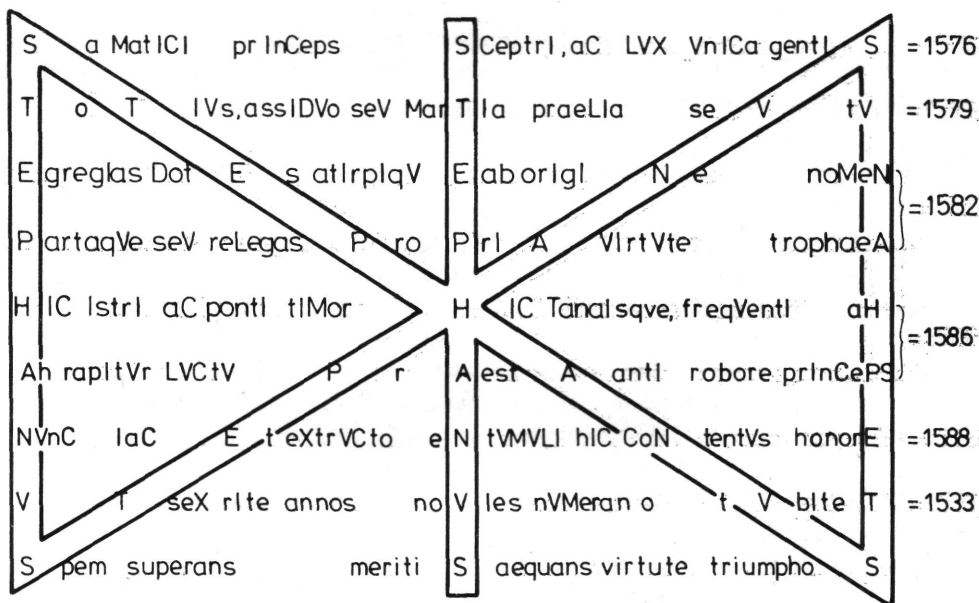
Stella PaLatInVs IosephVs, post VbI terrIs
FVLserIt hIs, nIteat seMper In arCe Dei!

¹⁵ VnItas sVbCresCentIs nVMerI raDIX* e saCrIs DIVI Iosephi, et Ioannae TheresIae Iosephae noMInIbVs eXcerpta* et post VIGIntI seX LabentIs annI DIVIsIones perManenter reLICta* aDieCtIs bIs seX sYMBolIs, nobILes praerogativas referentIbVs; honoribus[...] Iosephi Illesházy de Illeshaza item Dominae Comitissae Dominae Joannae Theresiae Iosephae de Abensperg, et Traun etc. post festIVa nVptIarVM foeDera eXhIbIta, et ConseCrata* (Posonij, Typis Joannis Pauli Royer. Anno ut supra, [1729]) Kőzponti Piarista Könyvtár P 33/1/12//nr 13.; uo. P 34/1/1//nr. 7.

A disztichon első sora vét a prozódiai szabályok ellen, a lényeg azonban ebben az esetben nem a prozódiai szabályok betartása volt, hanem a kronosztichon hibátlan volta.¹⁶

4. A kéziratok vagy nyomtatott szövegek általában nagybetűvel, kövérrel, vagy a vers szövegétől eltérő színnel jelzik az akrosztichon, a mezosztichon vagy az akroteleuton betűit, így a vers láttán viszonylag könnyűszerrel lehet a költői praktikáról, a rejtett szándékról esetleg az elbújtatott névről tájékozódni. Tulajdonképpen akkor merülhet fel probléma, ha egy-egy régi, hasonló költői praktikával megírt vers a másolatok másolataiból marad ránk. A sietős vagy a hanyag másolók nem tulajdonítottak nagy jelentőséget a sorok között elhelyezett kiemelt betűknek, s ezért ezek a vers mögöttes értelmét, szerzőjét, szándékát magyarázó akrosztichonok eltűntek, s helyreállításuk is nagyon gyakran csak úgy lehetséges, ha a versszakok sorrendjét megváltoztatjuk. Még rosszabb a helyzet, ha a szerzői szándék mezosztichon mögött rejtőzik. Ha a másoló nem törődött a sorok közepén elhelyezett betűk szövegével, a következő másoló már nem is tudhatott arról, hogy a szerző a mezosztichonban valamit elrejtett, s így szövege elsikkadt.

Valaha így járhatott Balassi *Ad laudes confinium* című művének állítólagos mezosztichonja is. Julow Viktor feltételezése szerint ugyanis, ha a *mezó* és a *szép* szavakat egy egyenes vonallal összekötjük, akkor azok egy görög I (iota) és egy χ (khi) alakot adnak ki. A merész hipotézis akkor lenne tökéletesen bizonyítható — írja Julow —, ha az utolsó sorban a *szerencsékkel* szó jelzője nem a *jó* lenne, hanem a *szép*. Azaz így hangzana az utolsó sor: *Mint sok fát gyümölcscsel, sok szép szerencsékkel áldjon Isten mezőkbe*. A *jó* jelző — véli így Julow — szövegromlás eredménye, s nem

¹⁶ CeLsIssIMVs proreX, HVngarIae DVLCIs. Központi Piarista Könyvtár. P 33/1/2//nr. 29.

lehetetlen, hogy egyszer még napvilágra kerül egy ilyen variáns.¹⁷ A Balassi-kutatás ezt természetesen nem fogadja el, hiszen semmivel sem lehet bizonyítani.

Nemrég Piotr Rypson lengyel kutató jóvoltából kezembe került egy vers, amit Ulricus Schober írt 1588-ban, Báthory István lengyel király halálára:

Epitaphium STEPHANI SERENISSIMI ATQVE Junctissimi Poloniae Regis, magni Ducis Lithvaniae, Russiae ... Principis Transylvaniae etc. Numerum Annorum continens.

Az első évszám Báthory István koronázásának, a második lengyelországi útjának, a harmadik Litvániaért folytatott háborújának és békekötésének, a negyedik halálának, az ötödik krakkói temetésének, a hatodik születésének idejét jelöli. Andreas Cotenius a toruni nyomdász, aki ezt a verselményt kiszedte, bizonyára ugyanannyit bajlódott a különböző évszámot kiadó kronosztikhonos sorokkal, az X alakban valamint a középvonalon áthaladó függőleges vonalán elhelyezkedő betűk kiszedésével, ahogyan talán megszenvedett ennek a versnek a megszerkesztésével maga a szerző. Az azonban bizonyos, hogyha ugyanezt a verset kelléktára, költői eszköztára nélkül másoljuk le, akkor senki nem gondolna arra, hogy Ulricus Schober a vers középpontjában áthaladó X és I jelet szerkesztett művébe. Íme a vers folyamatosan írva:

Sarmatici princeps sceptri, ac lux unica gentis
Totius, assiduo seu Martia praelia seu tu
Egregias dotes stirpique ab origine nomen
Partaque seu relegas propria virtute trophaea
Hic Istri ac ponti timor hic Tanaisque, frequenti ah
Ah rapitur luctu praestanti robore princeps
Nunc iacet extracto en tumuli hic contentus honore
Ut sex rite annos novies numerando tu bitet
Spem superans meritis aequans virtute triumphos.¹⁸

Az aprónyomtatványban is jól láthatóan kirajzolt X jel, leszámítva az akrosztikhont és a telesztikhont, ugyanazt az ábrát mutatja, mint amit Julow tételezett fel Balassi híres versében. Láthatta-e ezt a verset a magyar költő a *Végek dicséretére* írása előtt? Schober műve 1586-ban, Balassié 1589-ben született, a költő — közismert — igen jó kapcsolatban volt Báthory Istvánnal, s amikor 1589-ben nekikeseredve „világgá”, azaz Lengyelországba indult, itt tartózkodása idején legfőbb pártfogója a halott lengyel király unokaöccse, Báthory András bíboros volt. A magyar költő pártfogója halálára írt epitaphiumot posta vagy futár útján is kézbe kaphatta, de nem valószínű, hogy lengyelországi patrónusa, a fiatal bíboros a magyar költőnek megmutatta a lengyel költő munkáját. Ha a *Végek dicséretére*

¹⁷ Julow Viktor: *Balassi Katonaéneke*. In: *Árkádia körül* Bp. 1975. 38—44.

¹⁸ Ulricus SCHOBER: *Epitaphium Stephani serenissimi atque invictissimi Poloniae Regis Magni Ducis Lithvaniae, Russiae, Prussiae [...] etc. Principis Transylvaniae etc. Numerum Annorum continens*. (Torunii Borussorum excudebat Andreas Cotenius.) [1586.] A nyomtatvány xeroxmásolatáért Piotr Rypsonnak kell köszönetet mondanom.

szerkesztett vers keletkezése előtt már látta Balassi az epitaphiumot, természetes, hogy maga is megpróbálkozhatott hasonló költői bravúr szerkesztésével. A képversről, a titkos jelet adó, megszerkesztett mezosztikhonról Balassi csak egyféleképpen vélekedhetett: a vers megtervezése, reneszánsz harmóniája nagyfokú mesterségbeli tudást igényel. Efféle elképzeléseit pedig csak erősíthette Optatianus Porphyrius nagyszerű technikával tervezett és készített, többek között Krisztus monogramot is tartalmazó költészete.¹⁹

A *Katonaének* úgy látszik nem Lengyelországban készült, hanem még Balassi Lengyelországba indulása előtt, a pontos keletkezési időt azonban mindmáig nem sikerült tisztázni.

A vers elemzése kapcsán, az egyik szakasznál, amelyben roppant seregről, veres zászlókról, párduckápákról, fényes sisakokról olvashatunk, Nemeskürty az alábbiakat írja:

„Ilyen képet . . . a nyolcvanas években magyar katona Magyarországon aligha láthatott. Ellenség előtt roppant sereg majd csak néhány év múlva fog csak felsorakozni Esztergom falainál. Balassi legfeljebb kétszáz lovassal küzdő, portyázó vásárt ütő katonák harcmodorát ismerte. E most idézett strófa olvastán inkább a danckai ostrom seregteseit látjuk magunk előtt, piros színű zászlók alatt, ünnepi páncéltatban.”²⁰

Ezzel a mondatával azt engedi sejteni Nemeskürty, Balassi egyik életrajzírója, hogy a vers talán csak Lengyelországban született, már a Báthori bíborossal való találkozás után.

A kérdésre, hogy Balassi láthatta-e Ulricus Schobernek az imént idézett versét, válaszolni nem tudunk, az azonban mindenképpen feltűnő, hogy a költő lengyel királypatrónusát ugyanolyan jelet rejtő verssel búcsúztatták el, mint amilyen jelet Balassi *Ad laudem confinium* című versében Julow feltételezett.

A mezosztikhonos jelek még ezután is sorakoznak. S úgy látszik az is lengyel eredetű, amit P. Cyprianusnak, a podolini kollégium piarista vicemagiszterének egyik növendéke ajánlott 1697-ben:

Castalio versus	meA concipe musica	plausV
Illaesum Lauri	celebrabiS fulmine	robuR
Plectra sonora pares	LAurentio pangite	MusaE
Recte multisonis	Nervis constringite	NomeN
Ignis quo candens nec	Carbo clarior	ardeT
At mea ne sileat meus	Toti nunciet	orbi
Non taceant laudes	tantO conferre	PatronO
Vnicus ut cordi sic sis	Laurentius	orI
Sic tibi vita	fluAt mortique recedat	imag O
Vivere si mVndo	cessAs animam sic astra	requiranT

¹⁹ Rimay szerint Balassi mintaképeihez tartozott Plautuson, Terentiuson, Ovidiuson és Catulluson kívül Ausonius is, akinek Technopaegnon című munkája sem lehetett hatástalan Balassira. Vö: BORZSAK István: *Az antik manierizmus kérdéséhez.* = Ant.Tan. XXII. 2. 1975. 233–246; Dick HIGGINS: *Pattern Poetry Guide to an Unknown Literature.* New-York: 1987. 25–53; Jeremy ADLER–Ulrich ERNST: *Text als figur.* Hannover 1987. 21–86.

²⁰ NEMESKÜRTY István: *Balassi Bálint.* Bp. 1978. 214–215.

A sorok elején, közepén és a végén található kiemelt betűket összeolvasva kapjuk az alábbi szöveget: CIPRIANUS A SANCTO LAURENTIO IO! Majd az utolsó sor kiemelt betűi adják a VIVAT szót.²¹

Ugyanebben az évben készült egy másik alkalmi költemény is, amelyben ugyanezt a magisztert egy másik növendéke köszönti:

Constantem sors Ipsa	roTam, Tibi sponte	ministraS
Innumeras volvat luces ac O m	Nia	mentiI
Pandat fausta tuae, non	E Vri tempora	crudiS
R imentur statuR	Is vitae, florida	nomeN
Incolumis Dea LaV r e	Ti, Cingatque	decorE
Augustam frontem PATris	grAdiens pEr compita	clivi
Noster amor famuLus	sEquitur e pectoRe	culmeN
Vna anim O	sempeR vovet utqUE	jugali
Sydereo vicTor,	caeloS ceu vertiCe	praesuL
Ascendas, fas Ces capiens,	veLuti augure voT	O
Sa Netus ; tu potiare	Favoribus;	Omnia Divum
hAud ludent vatem Pater	Optime vive	pe Rennis

A kövérrel szedett betűket követve egy dupla W és egy I formájú ábrában (⊞) kapjuk meg a rejtett szöveget: CIPRIANUS A SANCTO LAURENTIO VICERECTOR PODOLINENSIS FLOREAT.²² Az ábrát magyarázni nem tudjuk, valószínű azonban, hogy ennek is, mint a barokkban minden hasonlóknak, volt szimbolikus jelentése.

Az ábrát adó mezosztikhonok közül talán az egyik legérdekesebb Palocsay György a XVIII. század legelejéről. A magyar nyelvű vers sorain különböző betűket vastagon kirajzolt a kuruc generális, s ezek egy cserépbe vagy vázába tett tulipán formát adnak ki. A virág alakú mezosztikhonnak a szövege viszont latin. Mint kiderült a köszöntő verset Palocsay a maga nevében írta édesanyja tiszteletére. A vers képét korábban már közöltük, így annak újraközlésétől most eltekintünk.²³

A fenti mezosztikhonok ábráját úgy kaptuk meg, hogy egy-egy a szöveghez illő betűt rajzolt ki vastagon a szerző. A piarista Szlavkovszky Benedek a cor (szív) és a sol (nap) szavakból képzett szív vagy nap alakú mezosztikhont. A versfüzért egyébként *tripudium genethalicumnak* nevezte el szerzője.

A sol szóból kialakított „napkorong” vers az alábbi:

Vngaria an trepidas	re SOL uta	in praelia verba
Nil metue: in SOL ito refluent		SOL atia cornV
Gaudia SOL licitis aderunt,		SOL idique; favoreS
Austrius SOL ium SOL nobile		SOLus habebiT
Regalique SOL o splendor		SOLennis agetuR
Ingenuo SOL ers plausus		SOLIDabitur ignI
Altaque splendent	SOL ari lumine	tecta

²¹ Symbolum filialis affectus administrandum Reverendo In Christo Patri P. Cypriano a S. Laurentio Vice Magistro Novitii Collegii Podolinensis Scholarum Piarum In annuo sui Tutelaribus recursu Praesentatum Anno 1697. Levoča Statny Oblastny Archiv. Jelzet nélkül. Lapszám nélkül. A vers címe: Applausus Musicus Reverendo Patri Cypriano a S. Laurentio In festiva sui Tutelaribus Laurentij die dedicatus.

²² Symbolum filialis affectus. Lásd itt a 21. számú jegyzetet.

²³ KILIAN István: *A régi magyar képv. = Új írás* 1980. november. 20–34.

A SOL szótag illetőleg szó tehát a napkorongot jelöli. Ha a fenti szövegből a SOL szótagokat nem emeljük ki, ismét felfedezhetetlen lesz a költői szándék.

Hasonló a COR (szív) ábrát adó vers is:

Vice Auguste	deCOR!	gracilis conCOR	dia	s p i r A	
Nate vire!	veCORs	Lunae COR	rodito COR	n V	
Gratia conCOR	des	refocillet	COR	poris	artuS
Alma Diana	COR	usca Tibi	praeCOR	dia	donaT
Regna in pace	COR	onabis	COR	roboret	Aether
Inelyta vota	p reCOR,	flore	COR	am Orbe	patentI!
Aurea solliciti	quoque	COR	dis	suscipe	votA.

Ugyanebben a füzetben még található ugyanilyen módszerrel készült mezosztikhonos vers a Rosa, a Ver és a Leo szavakból, szótagokból.²⁴

5. A névrejtésnek az eddigieknél még sokkal egyszerűbb módjai is ismeretesek. Az egyik az úgynevezett *intarzia vers* Kosztolányi híres, saját nevét rejtő sorát már hallottuk:

„Itt rossz a *koszt, ó lány, ide zsörtölődni jár az ember.*”

A XX. századi költő olyan verssort szerkesztett, amelyben nevének betűi közvetlenül egymás mellett helyezkednek el, méghozzá helyes sorrendben. A tulipános mezosztikhonjáról ismert Palocsay György, Rákóczi kuruc generálisa, a költői mesterkedéseiről is híres poeta 1701-ben nevének betűit szétszórta két verssorban, de valamennyit jól láthatóan megnagyította:

GaudEt jam prOpRiO consiGnans nomIne VersUS
PAtrantem LectOr Carmina qvis Sit AIunt.

A kiemelt betűk adják a költő nevét: GEORGIUS PALOCSAI.²⁵

A névrejtésnek ez a módja még a XIX. század második negyedében is ismeretes volt. Josephus Hamml, királyi táblai ügyvéd, István főherceg tiszteletére írt versében kiemelt betűk a költő tisztelgő hódolatát rejtik:

JuPiteR Istercis PestiNum Conspicit undIs
Mersum, et Prolabi millia tEcta, domoS
Post tAmen haud mulTo, consuRgere laeta domorum
TectA vidE, vitam queis parat ALMUS AMOR.

²⁴ DoMVs AVstrIaCae CVnae sive Tripudium Genethliacum in desideratissimo natali serenissimi Archi-Ducis Austriae et Principis Asturiae LEOPOLDI, Augustissimi Romanorum Imperatoris CAROLI SEXTI Germaniae [...] Hungariae [...] Regis etc. Primogeniti in praepositura residentia per [...] Emericum e comitibus Csaky de Keresztszegh [...] Archiepiscopum Colocensem [...] etc. eX CorDe arDentI aC DeVoto Posonii inter Choros et ignes Die 19. Aprilis exhibitum, sequentibusque Diebus Symbolis, Luminibus et Choro auctum: Anno Chrono-Cabalistiche expresso:

orbes (Dent	sVperI)	LeopoLDe	seCVnDe	gVberna;		
227	149	444	214	347	335 [= 1716]	
A	te	satVrnI	saCre	aVrea	teMpora	DVCas.
1	105	520	179	287	326	298 [= 1716]

Viennae Austriae, ex Typographia Caesarea Imperiali-Aulica

²⁵ Palocsay György versei. Déri Múzeum. Debrecen, Irodalmi Gyűjtemény. Ltsz: I.197/1911.

„Nunc mihi FratER, ait VeneTam, quantumlibet urbem
Objice, et Illa tuae graNDia fulcra Thetis:
Si pietaTi undas praefERS, uRBem aspice utramque,
Illam dic homines, hancee creare DEOS.”

A teljesen szabálytalanul kiemelt betűkből ilyen szöveget állíthatunk össze:
PRINCIPES PATRIAE ALMUS AMOR FERT INTER DEOS.²⁶

6. S végül a névrejtés egy eddig alig ismert módját Lepsényi István „közli”. A XVIII. század legelején Pápán, Gyulafehérvárott tanult, poétikát tanító tudós literátor gyűjteményében a kor legismertebb képverseiből, s feltehetőleg a sajátjaiból is antológiát állított össze. Ismerte Moesch képverseit, forgatott német hasonló munkákat, s Szenci Molnár Albert költői játékait is olvasta. Gyűjteménye egyik lapján *Carmen corollarium* címszó alatt így írt be két verset:

FERt sua aevique dies fatum ac horam more**DI**,
NANque cadit patulus quod cernit vivere mun**DVS**
OBvia et heul fera mors illustria stemmata rump**IT**.
A kövér betűk szövege pedig ez: FERDINANDUS OBIT.

A másik példája hasonló, csak néhány sorral hosszabb:

URanie coelo os **NUBEM**
AEr nequeat tanto se ostendere **duRAM**
Fatorum Dea magna **vinCIT**
MAjestas velit huic faciem praebere benign**AM**
SUMmittatque Viro facis cui fessio prim**A**
VIRgaque prima data est a quo responsa sena**TVS**
SVMturus meliora negat ab Apolline pro**MI**
VIribus huic toris faveat stabilisque vide**RI**
CVret in hoc saltem blanda huic sit semper et e**IVS**
NOLit ab amplexu divelli fors bona Lu**MEN**
ORba oculis tandem videt ac venetur nihil ur**BE**.

A sorok elején és a végén vastagon szedett betűi ismét egy rejtett gondolatot közölnek: URBEM AERAM FACIT MANAM SUMMA VIRTUS SUMMI VIRI CIVIS NOMEN ORBE...

Lepsényi két példája arra enged következtetni, hogy Pápán és Gyulafehérvárott ismerték ezt a költői mesterségjegyet.²⁷

²⁶ Pia refutatio Neptuni Urbem Venetias apud Sannazarium Laudantis Serenissimo Caesareo-Regio et haereditario principi archi duci Austriae Stephano [...] aeternum grati Pestiensis ad festa resurrectionis Domini MDCCC XXXVIII. Auctore Josepho Hamm Tabulari Advocato et Conventus FF. Misericordiae Budensis Syndico. Pestini Typis Josephi Beimel, Caesariae regiae privilegatae, Primatis Strigoniensis Typographiae ac unius e Pestanis Proprietarii. Központi Piarista Könyvtár, Budapest. P 32/1/1/19.

²⁷ LEPSÉNYI István Poesis ludens. Kézirat. Országos Széchényi Könyvtár. Quart. Hung. 1551. Teljes címe: Poesis ludens seu artificia Poetica Quaedam ex variis Authoribus collecta, caetera labore et sudore Stephani Lepsényi composita Anno QVo IesV ChrIstI VerI serVI prIDeM pressI Vota AnXII petlere noVa et Laeta.; STOLL Béla: *A magyar kéziratos énekeskönyvek bibliográfiája (1565–1840)*. Bp. 1963. nr. 161, 105–106. p. Életét lásd: KILIAN: I. m. 1980. Az Uranie caelo... kezdetű vers szerzője Bonifacio Baldissare (cca. 1570–1625.) A képverset közli: Dick HIGGINS i. m. 40. Lepsényi hibásan csak egy részletet másolt le a versből.

7. A névrejtés egyik legbonyolultabb módszerére Moesch egyik kéziratos jegyzetében figyeltem fel. Az eljárás magasfokú verselési ismereteket, a Dantenál is tapasztalható gematriában való jártasságot igényel,²⁸ bizonyára ez az oka annak, hogy a kiváló XVII. végi piarista irodalomelmélet-írón kívül másnak a munkájában erre a módozatra nem találhattunk adatokat. Az sem tisztázható, hogy Moesch honnan szerezte ebbéli ismereteit. Lehetséges, hogy még Mainzben, ahol gyermekkorát tölthette, valószínűbb azonban, hogy Lengyelországban, ahol viszont piaristanövendék volt. Lucas a sancto Edmondo, azaz Moesch számkabalisztikus névrejtési módszere így foglalható össze:²⁹

Mindegyik magánhangzó, amely a latinban ismeretes, emelkedő sorrendben kap egy számértéket:

a	e	i	o	u
1	2	3	4	5

Ugyanakkor viszont a latin ábécé minden betűje, 23-at véve figyelembe, ugyancsak emelkedő sorrendben kap egy másik számértéket így:

a	b	c	d	e	f	g	h	i	k	l	m	n	o	p	q	r	s	t	v	x	y	z
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23

Moesch azonnal hoz is egy példát, amelyet nem lehetetlen, hogy maga fogalmazott: *Christianitatem a iugo Turcico liberabit*. Az adott példa szavaiban a magánhangzók az alábbi számértékűek:

christianitatem:	i 3	i 3	a 1	i 3	a 1	e 2	= 13
a:							= 1
iugo:	i 3	u 5	o 4	= 12			
Turcico:	u 5	i 3	o 4	= 12			
liberabit:	i 3	e 2	a 1	i 3	= 9		

Egy-egy szó magánhangzóinak számértékének az összegét behelyettesítjük a másik számsorba:

13	1	12	12	9
N	A	M	M	I

A kapott NAMMI szót fordítva kell olvasnunk: IM MAN. Ez németről magyarra fordítva ezt jelenti: egy férfiban. A nehézkes példát úgy magyarázza Moesch, hogy egy kérdést kell feltennünk: Kiben bízhatunk, hogy a török alól fel fogja szabadítani a kereszténységet? A válasz rá: IM MAN, azaz egy férfiban. A dodonai jóslatszerű megoldást nehezé teszi a latin sorban számkabalisztikusan elhelyezett német nyelvi szerkezet, s az a tény, hogy a kapott két szót fordított sorrendben kell olvasnunk. Hoz azonban Moesch ugyanerre a módszerre egy másik egyszerűbb példát is:

²⁸ BÄN Imre: *Az isteni színjáték szerkezete*. = ItK 1983. 1-3. sz. 7-22.

²⁹ Moesch Lukács *Bibliotheca Mathematica* I. (1684.) Kézirat. Előzéklap. Központi Piarista Levéltár. 0 5/23.

Io, ascendes foeliciter episcopium Nitriam triumphal

i	3	a	1	o	4	e	2	i	3	i	3
o	4	e	2	e	2	i	3	i	3	u	5
		e	2	i	3	o	4	a	1	a	1
				i	3	i	3				
				e	2	u	5				

7 5 14 17 7 9

Behelyettesítve:

G E O R G I

A kapott név alapján a sort tehát így lehet kiegészíteni: *GEORGI, io ascendes foeliciter episcopium Nitriam triumphal*. Ha Szelepcsényi lenne az a György keresztnevű személy, aki a nyitrai püspöki stallumra pályázott, s akinek nevéhez Moesch ezt a példát kötötte, akkor minthogy ő 1648-tól 1661-ig volt felvidéki városunk püspöke, akkor a példa nem Moesch-től származik, hanem valaki mástól, Moesch ugyanis csak 1651-ben született. Széchenyi György ugyan kortársa volt Moeschnek, ő azonban nyitrai püspök soha nem volt.³⁰

Egy másik számsora szerint a magánhangzók között az *y* is kap egy számot: a 1, e 2, i 3, o 4, u 5, y 6. Erre példát nem hoz.

A gematrikus névrejtés harmadik megoldása az, ha a teljes ábécé szerinti számértékeket számjegyek szerint, azaz gematrikusan adjuk össze, azaz k értéke 10, 1+0=1, l értéke: 11, 1+1=2. Így az m értéke 3, az n-é 4 és így tovább. Erre a gematrikus névrejtésre két példát is hoz:

1.	Ciba a	Frakn	cave	vide	verba.						
C	3	a	1	F	6	c	3	V	20	v	20
i	9			r	8	a	1	i	9	e	5
b	2			a	1	V	20	d	4	r	17
a	1			k	10	e	5	e	5	b	2
				n	13					a	1

15 1 20 11 20 18

Ha behelyettesítjük az alábbi betűket kapjuk:

P A V L V S

Az így kapott PAULUS nevet egyelőre nem lehet magyarázni. A hozott sor *Frakn* szava is szinte értelmezhetetlenné teszi a szöveget. Valami ilyesfélét jelent: *Óvakodj Frakntól ételt (elfogadni), figyeld a szavát!*

Ugyanezzel a módszerrel hoz Moesch egy másik példát is: *Satage, nec time, leuia amande ascendito, ibis*. A mondat így fordítható: *Cselekedj, ne félj, a könnyebb akadályokat lépd át szeretett barátom, haladni fogsz!*

³⁰ Szelepcsényi életét illetően lásd: Szinnyei: I. m. XIII. 634—635.; Széchenyi György életét lásd: Szinnyei: I. m. XIII. 498—500.

A példa betűit így oldhatjuk fel:

Satage	nec	time	leuia	amande	i	ascendito	ibis!
a 1	e 5	i 9		a 1	i 9	a 1	i 9
a 1		e 5	e 5	a 1		e 5	i 9
e 5			u 20	e 5		i 9	
			i 9			o 14	
			a 1				
7	5	14	17	7	9	20	18
G	E	O	R	G	I	U	S

A példa szerint most Moesch csak a magánhangzók számértékét vette a teljes ábécé betűinek számértékével, az összeadásnál azonban már a gematrikus módszerhez folyamodott.

A névrejtésnek az imént említett számkabalisztikus módszereire Moeschön kívül másnál példát eddig nem találtunk, valószínű azonban, hogy német vagy lengyel gyakorlat alapján ismeri.

Néhány évszámrejtési módszer

I. Az évszámrejtés legismertebb módszere a kronosztikhon, erre alább majd látunk példát, bár annyira közismert, hogy példa nélkül is könnyen érthető. A gyakorlat szerint a kronosztikhonnak két fajtája ismeretes, a rendezett és a hieroglifikus. A XVII—XVIII. században tanulók és tanárok százai foglalkoznak azzal, hogy terjedelmes verseiknek mindegyik sora így kiadja a keletkezési évszámot.

Az évszámrejtésnek viszont alig ismeretes módszere a számkabalisztika. Ennek a divata végigkísérhető az egész XVIII. században, s nemcsak a keletkezési, hanem bármilyen évszámot is jelölhet. A számkabalisztikus évszámrejtés a XVII. század legvégén bukkan fel Magyarországon. 1693-ban Moesch poetikájában jelenik meg legelőször. Később azután átveszi tőle Lepsényi, s a piaristák gyakorlata meg azt bizonyítja, hogy egykori rendfőnökük poetikai előírásaival nagyon szívesen éltek, s ezért terjedelmes verseket írtak úgy, hogy a vers minden sorában e számkabalisztika segítségével az évszámot elrejtették. Ehhez azonban a névrejtésnél ismertetett betű- és számsorokon kívül más értékeket kell ismernünk: a latin ábécében a-tól i-ig 1—9-esig, k-tól s-ig 10-től 90-esig, t-től z-ig pedig 100-tól 500-asig növekszik a betűk számértéke az alábbi rendben:

a	b	c	d	e	f	g	h	i	k	l	m	n
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	20	30	40
o	p	q	r	s	t	v	x	y	z			
50	60	70	80	90	100	200	300	400	500.			

A XVIII. századi aprónyomatványok arról tanúskodnak, hogy nem is inkább a kívánt évszám rejtésére, titkolására használják fel ezt a betű- és számsorparóstitást, hanem mesterségbeli tudásuk bizonygatására, hiszen valamennyi ilyen cabaliszti-

kus vers szerzője az alkalmi vers- vagy versfüzér-nyomatvány végén megadja a *clavis cabalisticat*, sőt a legtöbb versszerző még a sorok számtani megfejtését is közli.

Moesch a következő példát hozza a számkabalisztikus évszámrejtésre:

Pannonicis	redeas	age	pax	laetissima	sceptris
P 60	r 80	a 1	p 60	l 20	s 90
a 1	e 5	g 7	a 1	a 1	c 3
n 40	d 4	e 5	x 300	e 5	e 5
n 40	e 5			t 100	p 60
o 50	a 1			i 9	t 100
n 40	s 90			s 90	r 80
i 9				s 90	i 9
c 3				i 9	s 90
i 9				m 30	
s 90				a 1	
<hr/>					
342	185	13	361	355	437 = 1693

A kapott évszám tehát 1693. Ebben az évben jelentette meg Moesch a *Vita Poeticat*. Lepsényi ugyanezt a példát idézi, s ezzel elárulja, hogy a számkabalisztikus évszámrejtést a tudós piaristától tanulta.³¹

Néhány évvel később 1725-ben már arra is találunk példát, hogy a szerző egy-egy sorba nemcsak ezzel a számkabalisztikával, hanem a közismert kronosztikhonnal is bizonygatta mesterségbeli tudását. Pozsonyban egy ismeretlen szerző a XVIII. század első negyedének a legvégén az alábbi verssorokat költötte:

DVret	ea	IaM	spe	CaroLI	paX,	atqVe	PhIIppi = 1725
389	6	40	155	163	361	376	235 = 1725
QVa	per	se	bInos,	IaM	re	ConCorDIA	IVnXIIt = 1725
271	145	95	191	40	85	240	658 = 1725

A sorokban található betűk kabalisztikus számértéke tehát adja keletkezési időt, a szerző azonban a sorokban még a római számokat jelölő betűkkel is kiírta a keletkezés évét. Természetes, hogy a prózában írt terjedelmes barokk cím is, két külön sorban közli az évszámot:

HoMagIaLe VeCtIgaL, // QVo // festIVe qVotannIs raDIat // 1725
 DIVI tVteLarIs sVI festVM reCoLIIt. 1725.³²

³¹ MOESCH L.: *Vita Poetica* 115—136. p.; Lepsényi Poesis ludens. 28. p. Lásd itt 27. számú jegyzetet.

³² HoMagIaLe VeCtIgaL, qVo festIVe qVotannIs raDIat* DIVI tVteLarIs sVI festVM reCoLIIt* Celsissimus... Princeps... Emericus Eszterházy de Galantha [...] Strigoniensis Archi-Episcopus... Nobis Moeenas Gratosissimus, Anno, quo Carmine Chrono-Cabalistico exprimitur. (1725.) Posonii typis Joannis Pauli Royer. Központi Piarista Könyvtár Budapest. P 34/1/1/nr. 12.; uo. P34/1/2/nr. 25.

A hódoló versek között felfedezhetünk egy huszonnyolc sorosat is, amelynek minden sora a kabalisztika segítségével megadja a mű keletkezési évét.³³

Egy másik szerzőtől, valószínűleg Szlavkovszky Benedektől származó nyomtatványban, amely Csáky Imre esztergomi érsek tiszteletére készült, már nem található egyetlen olyan verssor sem, amelyben vagy a kronosztikhonnal, vagy a kabalisztikus számokkal, vagy a kettő egy soron belüli alkalmazásával ne találánánk meg a keresett évszámot. Ilyen és ehhez hasonló nyomtatványok jelzik, hogy a szerzők, jelen esetben a pozsonyszentgyörgyi piaristák képviselőiben Szlavkovszky Benedek, büszkéek voltak verstan ismereteikre, a poézis legmagasabb fokú elsajátítására.³⁴ A versfüzér egy részlete adja a *programmat*, majd elkészíti ennek az *anagrammáját*, s végül ugyancsak versben megmagyarázza az *anagrammat*, ez az *anagramma explicantia*. A programma és az anagramma soraiban kabalisztikus számokkal és kronosztikhonokkal is kiírja az évszámot, míg a magyarázat két sorában csak kabalisztikusan:

Programmata Chrono-Cabalistica:

ErIge	pLaVDentes	oCVLos!	Magno	(a)	Ista	faVorI	[= 1718]
106	525	413	128		200	346	[= 1718]
MVnera	IVncta	tenes	VernantIs	regIa	DoneC		[= 1718]
356	353	240	565	102	102		[= 1718]
EXperIare	taLenta	poLI.	Denso	eMICat	ortV		[= 1718]
545	267	139	189	148	430		[= 1718]
VeCta	a parte	tVI	fortVna	DeCorIs	aMoenI		[= 1718]
309	1 246	309	477	241	135		[= 1718]

Anagramma Chrono-cabalisticum ex Programme primo, mutato o e in oe:

AMoenIore apostoLICI senatVs fVLge graDV [= 1718]

Carmina Cabalistica Anagramma explicantia:

Ire	gradu	sacro,	quem	dat	Romana	potestas,	
94	292	224	305	105	202	496	[= 1718]
Ne	paveas;	iter	hoc	glacie	non	sternitur,	atra
45	357	194	61	45	130	704	182 [= 1718]

Az idézett sorok mindegyike tartalmazza az 1718-as évszámot. Évszámrejtésről szó nincs, inkább a különböző számokat érő betűk mesteri és értelmes szöveget adó összeválogatásáról, s mindezt természetesen úgy, hogy a sor hexametrikus.³⁵

³³ Ugyanebben az apró nyomtatványban. Címe: Sponsae, Vesprimiensis Ecclesiae Epinicion. Leonino-Cabalistico Carmine. Ks:

Salve o Solamen maestorum, ac dulce levamen!

316 50 236 586 4 232 301 = 1725

³⁴ PVrpVrea CarDinaLatVs roManI gloriA* qVaternI CarDinaLI VIRTVte aLMa* //eminentissimi// aC reVerenDIssIMI prInCipIs VeneratIonI* [...] EMERICI e Comitibus Csaky de Keresztszegh presbyteri Cardinalis, Archi-Episcopi Colocensis [...] Ipsa CarDinaLItIae InaVgVratIonIs DIE arDenter oblata a domo Sancto-Georgiensi Scholarum Piarum Anno, quo CVM gaVDIo praeCInItVr gaVDe, et Laetare VIRgo MarIa aLLeLVIA. Tyrnaviae Typis Academicis, per Fridericum Gall. Az a praepositio után kézírással: Szlavkovszky. Központi Piarista Könyvtár, Budapest. P 34/1/2/nr. 5.

³⁵ PVrpVrea CarDinaLatVs [...] lásd itt, a 33. számú jegyzetet.

2. A római számokat betűk jelzik, a szentgyörgyi piaristák filozófia tanára 1727-ben olyan költeményfüzért készített, amelyek közül az egyik az évszámrejtésnek egy eddig nem ismeretes módját valósította meg: ez az úgynevezett *carmen cabalistico-characteristico-numericum*.

Felfedezte vagy ő vagy valamelyik elődje, hogy bizonyos betűk hasonlítanak bizonyos arab számokhoz. Így a **b** a 6-oshoz, a **g** a 9-eshez, az **i** az 1-eshez, az **o** a 0-hoz, az **s** az 5-öshöz, a **z** a 2-eshez. Bármilyen évszámot tehát úgy is el lehet egy verssorban rejteni, hogy egy-egy szóban az így kapott számokat össze kell olvasni, s a szavakban található számösszegeket a sorok végén összeadni. Az így jelölt számok összege is adhatja az évszámot. Szapáry Péter, akinek a tiszteletére a pozsonyszentgyörgyi piarista tanár tisztelkedő verseit készítette, a ház patrónusa volt. A kis nyomtatott füzetben az ismeretlen szerző köszönti a ház pártfogóját tizenhét kronosztikhonos sorral, az első kettőben azonban kabalisztikusan írta be a mű keletkezésének évét. Ezután különböző kis versecskékkal jellemzi Szapáry Péter jótulajdonságait, jámborságát, ékesszólását, istenfélelmét, a szerzet iránti jóindulatát, tiszta életét és a szegények pártfogását.

E versek után 25 epigramma következik, s az egész füzetet a két kulcs (1. *clavis cabalistica*; 2. *clavis caracteristico-cabalistica*) zárja le. A versforma váltakozó, hol hexametrikus, hol disztikhon. Figyelmet érdemelnek még a verses műfajok terminus technicusai, így a *carmen cancrinum*, azaz a rákvers, a *carmina cephalonomastica pura* (egy ötsoros vers, amelyben minden sor hat-hat szavának kezdőbetűje a PETRUS nevet adja ki). Erre fentebb már láttunk példát. Ezután az *apostrophe Leonino-Cabalistico-Votiva* következik. A sorokban belső rím található, s ezen kívül a sorok kabalisztikus számösszege külön-külön az 1727. Az epigrammák disztikhonokban íródtak, a negyedik epigrammát egy-egy soros *carmen leonino-Cabalisticum* zárja. Természetesen ennek a sornak a betűiből is az 1727-es évszámot olvashatjuk ki. A tizedik epigrammát egy *carmen Heroicum* követi. Alcíme az alábbi: *Victorias Gloriosae Prosapiae extollens, ubi in singulis versibus gentilitia ROSA hieroglyphicum agere posset*. Ha a hatsoros versben a kurzívan szedett rózsza szavakat összekötjük, akkor egy szirmait bontó rózsarajzot kapunk. A *rosa* szót azonban néhányszor csak intarziával tudja kialakítani a szerző, például így: (*humeros atlantis*). A rózsát rajzoló szómezosztikhonos vers után *distichon Cabalisticum* következik. A huszonegyedik epigrammát az *Illatio Cabalistico-Characteristico-Numerica*, a huszonötödiket pedig egy *carmen cabalisticum*. Ugyanezt a szöveget, s egyben az egész dicsőítő költeményfüzért a *Carmen Chronosticho-ordinatum* és a *Carmen chronostico-Hieroglyphicum*mal fejezi be a szentgyörgyi piarista szerző. A *Carmen chronosticho-ordinatum*ban a római számot jelölő betűk szabályosan következnek egymás után, így:

Mente Deo aCCepta sanVs, faVstVsqVe VIgebIs = MDCCVVVVVII = 1727

A másikban viszont a már ismert módon a római számokat jelölő betűk rendezetlenül helyezkednek el.

Cabalistico-characteristico-numericus vers mindössze négysornyi található a füzetben. Az egyik a 24. epigramma után:

Tot₁ er₉₀ st₁rp₁ 50lat₁a ma₉na crea₀₁₅
 illu₅tre₅ eten₁m Nat₀₅ 60n₁tate 9u₆erna₅.

A két sort egyébként így kell olvasni:

Toti ergo stirpi solatia magna creabis,
Illustres etenim natos bonitate gubernas.

Az első sor az alábbi számértékeket tartalmazza:

$$1 + 90 + 511 + 501 + 9 + 615 = 1727$$

A második sor szavainak a számértékei így következnek egymás után:

$$155 + 1 + 5 + 601 + 965 = 1727.$$

A második cabalisticus, numericus vers pedig így hangzik:

₁n caele₉tem er₉₀ sedem fel₁c₁ter ₁₀₁₅
Aeterna₉que pla₉a₉ reco₁le₉, nec a₉ ₁nde red₁₀₁₅.

azaz:

In caelestem ergo sedem feliciter ibis,
Aeternasque plagas recoles, nec ab inde redibis.

Az idézett két sorban az alábbi számértékek adják a keresett évszámot:

$$1 + 5 + 90 + 5 + 11 + 1615 = 1727$$

$$5 + 95 + 5 + 6 + 1 + 1615 = 1727$$

A *carmen-characteristico-numericum*ra máshol példát nem találtunk. Alig valószínű azonban, hogy az egyedi jelenség lenne. Bizonyos, hogy ezen kívül még több olyan vers született a XVII-XVIII. században, amely ezzel a költői eszközzel élt.³⁶

A titkos évszámnak ismeretes még egy módja, amelynek azonban a költészethez már semmi köze nincs. Lepsényi versgyűjteményében figyeltem fel rá, amely alá is és fölé is a gyulafehérvári magiszter az alábbiakat jegyezte fel: *Anno Christi, quem Columna aut diameter edocet Undecimo Kalendarum Decembris*. Azaz egy olyan számoszlop, amelynek az összege függőlegesen és átlósan is azonos:

Anno Christi quem							
230	232	233	179	178	236	237	175
223	221	188	226	227	185	200	230
215	213	228	218	219	193	192	222
206	208	209	235	202	228	213	199
214	200	217	211	242	204	205	207
191	221	220	194	195	249	216	214
183	229	228	186	203	225	256	190
238	176	177	251	234	180	181	263

Columna aut diameter edocet Undecimo Kalendarum Decembris.

Valamennyi számsor és számoszlop összege: 1700.³⁷

³⁶ SangVINs, et noMInIs aVItI ILLVstre DeCVs* [...] Petrus Szápáry [...] Dominus Patronus Gratosissimus DVM festIVe, atqVe fortVnate reCoLeret tVteLarIs*. et patronI sVI DIeM, a sanCto-GeorgIensIbVs S. P. phILosophIs saLVtatVs*. Posenij, Typis Joannis Pauli Royer. Központi piarista könyvtár. Budapest. P 33/8/8/nr. 7.

³⁷ Lepsényi: Poesis ludens. Lásd itt: 27. számú jegyzetet. 121. p.

Az imént idézett számokból álló négyzet tulajdonképpen nem érdemelne figyelmet, hisz a költészethez nincs köze, ha éppen a szentgyörgyi piaristák Historia Domusában egy hasonlóra nem bukkantam volna. Ugyanilyen számnégyzettel adta meg a historicus a pozsonyszentgyörgyi piarista templom építési évét:

AnnVs saeCVLI IVbIIaeVs

1747

1747 343 382 331 372 319 1747

322 346 385 334 360

1747 361 325 351 373 337 1747

342 364 313 352 376

1747 379 330 367 316 355 1747

E számsor, számnégyzet oszlopai, sorai sőt átlói is ugyanazt az évszámot adják.³⁸

3. Amiről itt számot adtunk, az csak kicsiny töredéke azoknak a költői mesterjegyeknek, amelyeknek sokaságától szinte hemzsegnék a XVII–XVIII. századi alkalmi versek, versfüzérék. A költészet ebben az időben elsajátítandó mesterség volt. Úgy tartották, hogy ezeket a praktikákat a poétikai osztály tanárának meg kell diákjaival ismertetnie. S hogy maga is elsajátítsa ezeket az ismereteket, ezért gyűjtötte össze Lepsényi a képversek seregét gyűjteményébe, ő maga is bizonyítani akarta és tudta is tanítványai előtt, hogy ismeri a költészet minden titkát. Tud a legmagasabb szinten verselni, s nyilván ezt szerette volna tanítványaitól is megkövetelni. Tudtak is a XVII–XVIII. századi diákok születésre, halálra, névnapra, születésnapra, érkezésre, távozásra klasszikus formában latinul verselni. S mi sem lehetett természetesebb, mint az, hogy egy-egy vers „remekével” a patrónust köszöntötték. Nem idegen a kortól Bucholtz György kehelyformájú verse, amellyel édesapját köszönti, vagy a már említett Palocsay-vers, amely virág helyett egy versvirággal, egy tulipán formájú mezosztikhonos verssel köszönti az édesanyját.

Magyarul természetesen sokkal rosszabban verseltek a kor diákjai. Ennek oka nyilván az, hogy nyelvünket ekkor még nem kellett tanulniok, sőt a köznapi beszéd is inkább latin nyelven folyt az iskolában. Magyarul olyanok verseltek, akik nem tudtak latinul. Az alkalmi versek a sok nyelvű, a sok nemzetiségű, a latin nyelvi ismeretek elsajátítását szorgalmazó iskolákban természetesen latinul születtek. Ezen a nyelven értette meg egymást a magyar, a német, a szlovák.

³⁸ Historia Domus Scholarum Piarum Sancto-Georgiensis. Modra. Oblastný Archiv. Jelzet nélkül.

A Pozsonyba citált, s útközben betegsége miatt sikeresen megszökött evangélikus prédikátornak minden oka megvolt arra, hogy nevét elhallgassa, illetőleg valami különleges rafinériával elrejtse. A névrejtésnek minden egyszerűbb és bonyolultabb módszerét használhatta. Rejthetik nevét a versszerzés helyét mezosztikhonok, telesztikhon, számkabalisztika és még ki tudja hányféle itt nem ismertetett mesterségbeli praktika. A szerző neve, a keletkezés helye még a sok költői mesterkedés ismertetése ellenére is továbbra is rejtve marad előttünk, mert „... Ész kellene hozzá, nagy derék értelem...”, hiszen szerzője „jeles mesterséggel” azt feltette.

KILIÁN, ISTVÁN

L'acrostiche et le chronostiche au XVIIe et au XVIIIe siècles

L'étude attire l'attention à quelques méthodes connues et inconnues de l'emploi de l'acrostiche et du chronostiche au XVIIe et au XVIIIe siècles. Elle rend compte de l'existence de l'acrostiche, du chronostiche et du mésostiche, méthodes employées à cacher le nom et la date de l'année, ayant une tradition médiévale, mais populaires durant les siècles du baroque hongrois aussi. L'étude s'occupe d'une méthode moins connue du chronostiche, de l'existence, en Hongrie, de la cabalistique du nombre aussi. L'enseignement scolaire contemporain se donnait pour tâche de faire connaître aux élèves ces méthodes dans le cadre de la poésie. La dissimulation du nom et des autres données avait d'ailleurs de nombreuses raisons dans la Hongrie du XVIIe et du XVIIIe siècles.